

УДК 81'22 (811.161.2+811.111): 81'37

РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ СЕМАТИЧНОЇ СТРУКТУРИ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ АКСІОНОМЕНІВ

Сорока Т. В.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

У статті досліджено релігієзнавчий компонент змісту семантичної структури українських та англійських аксіономенів із застосуванням матричного методу. Особливу увагу приділено трансцендентним і екзистенціальним елементам лексичного значення, індивідуальним формам лексикографічного тлумачення і здатності аксіономенів перетинатися за спільними семантичними ознаками.

Ключові слова: матриця, аксіономен, сема, семантична ознака.

Soroka T. V. Religious component in the semantic structure of the Ukrainian and English axionomens. In the article is investigated a religious component in the semantic structure of the Ukrainian and English axionomens with application of the matrix method. Special attention is paid to transcendental and existential elements of lexical meaning, individual forms of lexicographical explanation as well as axionomens capacity to intersect by means of common semantic indications (SIs) has been justified.

Ключевые слова: матрица, аксиономен, сема, семантический признак.

Soroka T. V. Religious component in the semantic structure of the Ukrainian and English axionomens. The purpose of the article is to investigate a religious component in the semantic structure of the Ukrainian and English axionomens. The usage of transcendental and existential elements of lexical meaning, individual forms of lexicographical explanation as well as axionomens capacity to intersect by means of common semantic indications (SIs) has been justified.

Key words: matrix, axionomen, seme, semantic indication.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасні семасіологічні дослідження все частіше звертаються до вивчення великих груп словникових одиниць через відображення їх семантичних зв'язків у межах матриці як моделі і фрагмента лексичної системи. Завдяки цій моделі розкривається характер взаємозв'язку, взаємозалежності й ієрархічності аксіономенної лексики¹.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У низці статей, присвячених аналізу лексико-семантичної структури слів на позначення духовних цінностей [1; 2; 3], виключно в секулярному аспекті викладено результати наукового дослідження аксіономенів як із найвищим і середнім ступенем полісемії, так і моносемантів, які кваліфікуються як ціннісно-зумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру [4; 5]. Однак поза увагою залишається питання характеру семантичних співвідношень аксіономенів різного ступеня полісемії, які своїми лексичними значеннями розкривають сутність релігійних уявлень україно- та англомовних спільнот. Цим зумовлюється актуальність статті.

Мета статті полягає в розкритті релігієзнавчого компонента змісту семантичної структури досліджуваних мовних одиниць із застосуванням матричного методу.

¹ Аксіономен (від грецького ἀξία – «цінність» і латинського popen – «ім'я, назва») є робочим терміном, упровадженням у науковий обіг автором для позначення філософсько-світоглядних, наукових, громадсько-політичних, соціальних, моральних, релігійних, правових і естетичних цінностей.

© Сорока Т. В. Релігієзнавчий компонент змісту семантичної структури українських та англійських аксіономенів

Завдання статті – 1) ідентифікувати трансцендентні й екзистенціальні елементи лексичного значення слів на позначення цінностей у двох мовах; 2) проаналізувати індивідуальні форми лексикографічного тлумачення і здатність аксіономенів перетинатися за спільними семантичними ознаками (далі – СО).

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи семантику слів на позначення цінностей через інтерпретацію трансцендентних і екзистенціальних складових частин лексичного значення, зазначимо, що за матрицею, в якій досить повно представлена семантична значущість аксіономенів, уможливується вивчення їх співвідношень за певними СО в межах лексико-семантичних угруповань. Місця аксіономенів у матриці суворо фіксовані: слова з найвищим і середнім ступенем полісемії розташовані в густо заповнених її частинах, а моносеманти – в рідко заповнених місцях. Порівняно з тлумачним словником матриця формально простіше представляє лексичну семантику англійської мови, а топографічний спосіб розміщення в ній заповнених клітин практично замінює словесне вираження тлумачної частини.

СО в дослідженні слугує конструктивним елементом лексичного значення і є спільною властивістю сукупності аксіономенів найвищого або середнього ступенів полісемії в межах визначеної групи слів на позначення цінностей двох етнолінгвокультур. Однак, якщо в лексичних значеннях певної кількості мовних одиниць спостерігається смислова тотожність окремих тлумачних частин, їх об'єднання за принципом семантичної схожості інтерпретуючих елементів для найменування єдиної

СО видається доцільним. Наприклад, посилення в лексичних значеннях на релігійну сферу, позначену вказівкою «у релігійних уявленнях», є загальною СО для аксіономенів *дух, душа, віра, блаженство, аскетизм, Бог, благодать*, а СО “*in religion*” є спільною для аксіономенів *life, order, nature, grace, spirit, law, love, soul, mind, power, wisdom, discipline, faith, virtue, hope, charity, blessing, God, worship, intelligence, legality, devotion, talent, pluralism, traditionalism, beatitude*.

Українські полісеманти *дух, душа, віра, блаженство, аскетизм, Бог, благодать* являють собою як феномени християнського життя, так і форми духовної практики, а саме: *аскетизм* – «релігійно-етичне вчення, що полягає в проповіді зречення радощів життя», «надзвичайна стриманість», «відмовлення від життєвих благ», «відлюдництво», «додержання приписів релігії», «прагнення людської волі за допомогою подвигів до стягнення благодаті Святого Духа як запоруки спасіння і Царства Небесного»; *благодать* – «щедроти, дари, ласка невідомих, таємничих сил»; *блаженство* – «найвищий стан духовного й тілесного буття», «пізнання сутності Бога»; *Бог* – «творець, що створив світ і керує ним та вчинками людей», (у множині *Бози*) «зображення Бога або церковних святих; ікони, образи»; *віра* – «основна християнська чеснота, що полягає в добровільній згоді людської волі на прийняття Боговідвертої істини», визнання існування Бога в додатковій СО «*віра в Бога*»; *дух* – «добра або зла безплотна, надприродна істота, що бере участь у житті природи і людини або безсмертна, нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя і відрізняє від тварини», а в ідеалістичній філософії – «нематеріальне начало, яке лежить в основі всіх речей і явищ та є первинним щодо матерії»; *душа* – «безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить сутність її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини».

Лексичні значення аксіономенів *благочестя, святість, релігійність, православність* теж уміщують релігійнознавчі аспекти семантизації. Так, моносемантичний іменник *православність* за лексичним значенням «*православна віра, православ'я*» та однозначне слово *релігійність* як «*віра в Бога*» встановлюють семантичні зв'язки зі словами *благочестя* («додержання приписів релігії», «*віра в Бога*», «*побожність, набожність*», «*православна віра, православ'я*») й *віра* за аналогічними СО. Семантика трізначної лексеми *святість* указує на «*приси, властиві святому*» (у 2 значенні) й рідко позначає те саме, що «*святиня як місце, предмет релігійного поклоніння*» (у 2 значенні), наприклад, застарілим словом *храм*.

Уживання слова *блаженство* в словосполученнях підпорядковується базовому значенню «у *виразах*»: **Ваше Блаженство!** – форма звертання до архіпастиря церкви, наприклад, до Блаженнішого Онуфрія, Митрополита Київського й усієї України, Предстоятеля Української Православної Церкви (відповідає семі «*титул, чин, звання*»); **Ісусові Блаженства** – заповіді, вимовлені Ісусом Христом у Нагірній Проповіді і представлені в Новому Заповіті, станов-

лять основу християнського морального вчення й доповнюють десять заповідей Старого Заповіту (відповідає семам «у *множині*»; «*релігійні догми*»).

Усі досліджувані українські іменники хоча й відзначаються різноаспектністю своєї семантики, але всі вони містять указівки на аксіологічність.

Аналіз семантики іменників *life, order, nature, grace, spirit, law, love* за СО “*in religion*” показав, що аксіономени є актуалізаторами теологічних принципів, а саме: земне існування людини після фізичної смерті переходить в інший стан – загробне життя² (*life*: “*a person's spiritual existence transcending physical death*”: **the future life, the life here after, the life after death** – життя в майбутньому, загробне життя, життя після смерті); за Діонісієм Ареопарітом (автор книги «Про небесну ієрархію»), дев'ять ангельських чинів розташовуються в установленому порядку, утворюючи вищу (Серафими, Херувими, Престоли), середню (Панування, Сили, Влади) та нижчу (Начала, Архангели, Ангели) ієрархії (*order*: “*any of the nine grades of angelic beings in the celestial hierarchy as formulated by Pseudo-Dionysius*”); матеріальний світ у всій сукупності умов існування та зв'язках його форм, виявів фізичних сил і подій контролюється не людиною, а Богом (*nature*: “*the whole system of the existence, arrangement, forces, and events of all physical life that are not controlled by man but God*”); безмежна Божа любов та милість завжди виявляються до людей, надаючи їм певні блага (*grace*: “*the in finite love, mercy, favor, and good will shown to human kind by God*”); *love*: “*the mercy, grace, and charity shown by God to humanity*”); *spirit*, виступаючи словом-замінником визначеного поняття «Святий Дух» (*spirit*: “*short for Holy Spirit*”), за християнським віровченням, є третім Духовним Єством у нероздільній Трійці (*spirit*: “*the third person of the Trinity*”); Закон Мойсея або П'ятикнижжя Мойсееве – п'ять перших книг канонічної єврейської і християнської Біблії (Старого Заповіту): Буття, Вихід, Левит, Числа, Повторення Закону. П'ятикнижжя створює першу частину єврейського Танаху – Тору (*law*: “*the Law – the Pentateuch as distinct from the other parts of the Hebrew Bible (the Prophets and the Writings)*”, (also **the Law of Moses**) *the precepts of the Pentateuch*”).

У християнській релігії чеснота *virtue* пояснюється як п'ятий янгольський чин у традиційній ієрархії дев'яти ступенів (“*in the traditional Christian hierarchy, an angel of the fifth of the nine orders of angels*”), *hope* (надія) – це одна з трьох християнських чеснот (“*one of the three Christian virtues*”), *charity* – Божа любов (Агапе) (“*Christian love; agape*”), а *blessing* – Божа поміч (“*God's help*”).

Згідно з релігійним визначенням, Бог – це творець світу й верховна, духовна субстанція (*God*: “*the Creator of the universe and source of all moral authority*”), а поклоніння – кохання, палка любов до Бога, святих (*worship*: “*religious adoration*”). Продовжуючи теологічну тему, лексема *worship* як релігійна відданість (“*religious allegiance*”) поділяє зі

² Тут і далі з метою полегшення читачького сприймання іншомовного тексту подано пояснення лексикографічних дефініцій аксіономенів.

словом **duty** лексичне значення «богослужіння, відправа в католицизмі», яке відображено в СО "service" й підтверджується відповідними дефініціями: **worship**: "religious service", **duty**: "church service".

Іменник **legality** характеризує покладання надій на благі діяння заради спасіння душі, а не вільні молитви без послуху (**legality**: "Theology. reliance on good works for salvation rather than on free grace"), а **talent**, так само як і український акціономенний відповідник **талант**, тлумачить грошову одиницю в «Притчі про таланти» (Новий Заповіт, Євангеліє від Матвія 25:14–30) ("a variable unit of money; a power of mind or body considered as given by God to a person for use and improvement: so called from the parable in Matt. 25:14–30"), у якій ідеться про трьох рабів, яким господар подарував монету під назвою «талант». Один закопав свій талант у землю, другий розміняв його, а третій примножив. Ця притча означає: всі люди отримують від Господа різні дари як таланти на користь собі і ближнім: життя, здоров'я, силу, душевні здібності, учення, дари Святого Духа, життєві блага тощо, щоб цими даруваннями служити Богу і ближнім. Усі ці дари Божі й розуміються у притчі як таланти. Бог же знає, скільки потрібно дати кожному за його здібностями, тому й отримують – хто більше, хто менше. Хто як скористався дарами Божими, в тому кожна людина має звітувати перед Господом при другому Його пришестві. Хто використав їх на користь собі й іншим, той дістане похвалу від Господа та вічні небесні радощі; а ліниві й байдужі люди будуть осуджені Господом на вічні страждання.

Релігійна тематика міститься й у лексичних значеннях акціономенів **traditionalism**, **beatitude**, **holiness**. Поняття **traditionalism** як філософська доктрина твердить, що всі знання породжуються милістю Бога й за традицією зберігаються назавжди ("Philosophy. the doctrine that all knowledge originates in divine revelation and is perpetuated by tradition"). Це слово також семантизує додержання традицій, головним чином культурних чи релігійних ("adherence to tradition, especially for cultural or religious practices"). У складі СО "in religion" **traditionalism** тлумачиться як віра в божественне одкровення, що, за традицією, передається з покоління в покоління (**traditionalism**: "belief in transmission of divine revelation"), а **beatitude** (блаженство) – як найвищий стан духовного й тілесного буття віруючої людини, яке, за римо-католицьким віросповіданням, досягається благодаттю Святого Духа (**beatitude**: "in Roman Catholic understanding the total ultimate perfection of the whole person who has been blessed by grace"). **Holiness**, **beatitude** збігаються в передачі офіційного титулу духовної особи найвищого рангу (Папи Римського або Патріарха) ("a title given to the Pope, Orthodox patriarchs"): Ваша Святість – *Your Holiness*, Його Блаженство Патріарх Святого Граду Єрусалиму – *His Beatitude the Patriarch of Jerusalem*.

Семантика лексем **discipline** та **faith** розкривається за допомогою вираження релігійних ідей та уявлень, у зв'язку з чим слово **discipline** означає церковну епитимію як накладення на людину стягнення за її гріхи ("chastisement in religious communities"),

а **faith** тлумачиться як віра й відданість Богу (**faith**: "belief in and devotion to God"), біблійна чеснота ("theological virtue"), система релігійних вірувань ("a system of religious belief").

Тема віри в Бога й благоговійного признання божественних істин також відображена в семантиці акціономенів **piety**, **spirituality** (СО "belief(s)"), що підтверджується лексичними значеннями (**piety**: "a strong respectful belief in a deity or deities"; **spirituality**: "religious belief").

Тлумачення слів **glory** і **blessing**, об'єднаних СО "bliss", "praise, thanksgiving", зводяться до позначення блаженства, щастя (**glory**: "bliss of heaven"; **blessing** "complete bliss"), молитовного звернення до Бога у формі поклоніння (**glory**: "praise that you give when you worship God") або подяки перед трапезою й після неї (**blessing** "a short prayer of thanksgiving before or after a meal").

У групу досліджуваних полісемантичних англійських акціономенів, що мають спільну СО "in religion", включено інші слова на позначення цінностей, які хоча й не утворили семантичні спільності за вказаною СО, але до складу їх лексичних значень теж входить компонент тлумачення релігійного змісту, як-от: **soul** – інша назва замість слова *God* (Бог) (**soul**: "another word for God"), духовна частина людини, здатна милістю Божою звільнитися від влади гріха ("Christianity. the spiritual part of a person, capable of redemption from the power of sin through divine grace"), у виговому виразі позначає здивування, обурення: *bless my soul – Боже!* ("exclamation"), дух, що продовжує існувати після смерті тіла людини ("spirit continues to exist after the body dies surviving death"); **mind** – розум є породженням вищого (божественного) розуму, тобто Бога ("Christian Science. Divine Mind. God; the incorporeal source of life"); **power** – влади – шостий янгольський чин ("Theology. the sixth-highest order of angels"); **wisdom** – Мудрість Соломона (Книга Мудрості), визнана римо-католицькою церквою як повчальна второканонічна книга Старого Заповіту, але вважається апокрифом у протестантів ("Wisdom of Solomon – a didactic book included in the Roman Catholic canon of the Old Testament and corresponding to the Wisdom of Solomon in the Protestant Apocrypha"); **intelligence** – розумна безплотна істота, наприклад, ангел ("an intelligent being, especially an incorporeal one, as an angel"); **devotion** – релігійне поклоніння ("religious worship"); **pluralism** – можливість займати однією людиною дві або більше посади в різних церковних парафіях одночасно ("the holding by one person of two or more positions or offices, especially two or more ecclesiastical benefices, at the same time"); **chastity** – спосіб життя, що ґрунтується на релігійних поглядах і не містить сексуальної активності ("mode of living that does not include any sexual activity, especially for religious reasons"); у семантиці слова **religiosity** виявлено вказівку на відданість релігії ("attachment to religion") і, відповідно, властивість релігійності за значенням відповідного прикметника ("the quality of being religious"); **grace** – християнська чеснота ("a virtue of divine origin"); **order** – форма християнського богослужіння ("a form of Christian religious service"); **faith** – ті, хто приймає та сповідає певну релігію

(*faith*: “people who accept and practice a particular religious belief”); *spirituality* – відданість Богові, релігії (“the state of being dedicated to God, religion”), релігійним цінностям (“attachment to religious values”), духовенство (“the clergy”); *blessing* – духовна поміч (“aid offered by God”), милість, ласка, даровані Богом (“favour bestowed by God”).

Об’єднавшись у СО (“sacredness”), аксіономени *sanctity* й *holiness* однаково тлумачать святість, безгрішність. Крім цього, *sanctity* передає стан освяченості (“the condition of being sanctified”) і якість за значенням відповідного прикметника (“the quality of being considered sacred”), а *holiness* – священність (“the state of being holy”).

Семантизація шестизначних аксіономенів *sanctity*, *devotion* може здійснюватися й у формі множини (СО “in plural”), відповідно до якої *sanctities* – це святі (священні) обов’язки (“sacred duties”), а *devotions* – богослужіння, релігійні книги, обряди (“prayers or religious texts, observances”).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, проаналізувавши семантику українських та англійських аксіономенів у межах матриці відповідно до виділених СО, які безпосередньо торкаються релігійної сфери, зазначимо, що не лише посилення на СО «в релігійних уявленнях» та “in religion” констатують причетність досліджуваних мовних одиниць до цього аспекту, а й СО «віра в Бога», «православна віра, православ’я», «у виразах», «титул, чин, звання», «у множині», “in plural”, (“sacredness”), “bliss”, “praise, thanksgiving”, “belief(s)” також актуалізують зв’язок аксіономенів із заявленою проблематикою.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в аналізі мовної об’єктивності аксіологічних категорій духовної культури українського та англійського народів, яка репрезентована філософсько-світоглядними, науковими, громадсько-політичними, соціальними, моральними, правовими й естетичними цінностями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сорока Т. В. Семантика найбільш багатозначних англійських аксіономенів / Т. В. Сорока // Сучасні дослідження з іноземної філології : [зб. наук. праць / відп. ред. М. П. Фабіан]. – 2014. – Вип. 12. – С. 189–200.
2. Сорока Т. В. Семантична структура англійських аксіономенів із середнім ступенем полісемії / Т. В. Сорока // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» : [зб. наук. праць / гол. ред. І. В. Ступак]. – 2014. – Вип. 11. – Т. 2. – С. 64–67.
3. Сорока Т. В. Семантична характеристика аксіономенних спільностей (на матеріалі сучасної англійської мови) / Т. В. Сорока // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Т. II (170). – С. 288–296.
4. Словник української мови : в 11 т. / [І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
5. Oxford English Dictionary / Being a corrected re-issue with an introduction, supplement and bibliography of a new English dictionary on historical principles ; Ed. by : J. A. Murray : Vol. 1–12. – Oxford : the Clarendon Press, 1970.